

Актуальні проблеми літературознавства

УДК 821.161.2.091

І. І. Даниленко

СПІВВІДНОШЕННЯ „СВОГО” ТА „ЧУЖОГО” В ШЕВЧЕНКОВОМУ „ПОДРАЖАНІІ СЕРБЬСЬКОМУ”

Передусім варто зауважити, що „подражаніє” – жанрова назва, запроваджена в українській літературі Шевченком на позначення поезій, інспірованих певним твором, зазвичай широковідомим та авторитетним, творчістю певного автора, певною літературною традицією. В поетичному дискурсі Шевченка це – „Подражаніє 11 псалму” (15 лютого, 1859), „Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)” (25 березня, 1859), „Подражаніє Едуарду Сові” (19 листопада, 1859), „Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19” (6 грудня, 1859), „Осії. Глава XIV. Подражаніє” (25 грудня, 1859), „Подражаніє сербському” (4 травня, 1860). Оскільки основною жанровою ознакою „подражанія” є факт міжкультурного, інтертекстуального впливу або, за М. Бахтіним, наявність „двоголосого слова”, то ступінь близькості новотвору до свого прототипу тут може широко коливатися – від вільного перекладу, переспіву (точного й вільного), наслідування й стилізації до уповні самостійних творів (коли, наприклад, автор не бажає брати відповідальність за твір повністю на себе).

Так, з вузько стилістичної точки зору більшість Шевченкових поезій-„подражаній” належить до вільних *переспівів*, з притаманною для них неодмінною орієнтацією на збереження основних елементів композиції оригіналу і на хоча б часткове відтворення лексичного складу новими мовно-поетичними засобами. З урахуванням цього до наведеного списку Шевченкових поезій-„подражаній” можна додати і його поетичний цикл „Давидові псалми”, що становить собою вільний переспів 10-ти біблійних псалмів. До власне наслідувань можна віднести лише два Шевченкові вірші-„подражанія” – „Подражаніє сербському” та „Осії. Глава XIV. Подражаніє”.

Впадає в око, що інтерес для наслідування викликали у Шевченка передусім тексти Святого Письма, зокрема Старого Завіту. На їх тлі стають знаковими поезії, що засвідчують зацікавленість українського митця польською поезією („Подражаніє Едуарду Сові”) і сербською („Подражаніє сербському”). У пропонованій статті докладно розглянемо вірш, що відсилає нас до сербської поетичної традиції. Написаний Шевченком 4 травня 1860 в С.-Петербурзі і вперше надрукований у виданні „Кобзарь Тараса Шевченка” 1867 року [1], він залишається

певною загадкою для дослідників, оскільки конкретне джерело саме цього наслідування не встановлене, і питання історії створення цього вірша наразі залишається дискусійним. Очевидним фактом є лише вплив на написання Шевченкової поезії сербської народної лірики з традиційним для неї мотивом сватання й розмови дівчини з конем бажаного жениха. Тож мета цієї статті – за допомогою багаторівневого компаративного аналізу прояснити питання стосовно характеру інтертекстуальних зв'язків у зазначеному творі.

Першим, хто зацікавився джерелом „Подражанія сербському”, був О. Білецький, який висловив думку, що цей вірш є вільним перекладом сербської народної пісні [2]. Значно прояснив це питання сербський дослідник Владан Недич (див.: [3, с. 216 – 218]), повернувши увагу до першого тому збірки сербських народних пісень Вука Караджича (вийшов з друку 1823), зокрема до двох з цих пісень, котрі містять схожі з „Подражанієм сербському” мотиви сватання й розмови дівчини з конем: „Дівчина і кінь молодецький” („Джевојка и коњ момачки”) [4, с. 217, № 407] та „Дівчина-будлянка і кінь” („Будлянка джевојка и коњ”) [4, с. 217, № 408]. Правомірність припущення В. Недича підтверджує той факт, що Шевченко жваво цікавився розвитком слов'янської культури і був обізнаний з діяльністю активного учасника сербського національного відродження Вука Стефановича Караджича, про що свідчить передмова поета до нездійсненого видання „Кобзаря” (1847) [5, с. 208], а також особисті й творчі стосунки з вченими-філологами, зокрема славістами О. Бодянським та І. Срезневським, котрі не лише знали на працях сербського вченого, а й мали з ним дружні контакти.

І. Айзеншток, враховуючи відміни у змісті „Подражанія сербському” та пісні „Дівчина і кінь молодецький”, а також зважаючи на наявність у збірнику Караджича інших пісень, які розвивають мотив розмови дівчини чи юнака з конем, висловив уповні слушне припущення, що „Шевченко не просто переклав чи переспівав одну якусь сербську пісню, а ґрунтувався на враженні від цілої їх групи” [6, с. 111]. Дослідник також заважив, що вірш Шевченка міг бути створений під безпосереднім впливом поеми М. Щербини „Йово й Мара” [6, с. 96 – 104].

У свою чергу, М. Гуць, заперечивши факт наслідування Шевченком поеми М. Щербини „Йово й Мара”, оскільки вона була опублікована лише в другій половині 1860, акцентував можливість обізнаності поета із сербською культурою і, зокрема, з піснями ще до його заслання і підтримав та розвинув думку І. Айзенштока щодо наслідування Шевченком цілої низки сербських пісень, які мають близьку тематику і де, як і в „Подражанії сербському”, є згадка про втомленого, розкутого коня із зіпсутим сіделечком [7, с. 44 – 45].

Ще одну ідею наслідування Шевченком фольклорних пісень сербів через посередництво російських поетів було оприєвнено 1964 в

статті Ф. Прийми [8], котрий творчу історію „Подражанія сербському” пов’язує з іменем російського поета Аполлона Майкова, „Сербская песня” якого (пізніша назва вірша „Конь (из сербских песен)”) була опублікована за два тижні до написання Шевченкового „Подражанія сербському” в „Русском вестнике” [9]. Ф. Прийма дійшов висновку, що, по-перше, „Сербская песня” А. Майкова є переспівом пісні „Дівчина і кінь молодецький”, а по-друге, вірш Шевченка має деякі спільні риси з поезією Майкова, які відсутні в сербському першоджерелі [8, с. 54 – 59]. І. Айзеншток [10] та Ю. Івакін [11, с. 312] загалом підтримали версію Ф. Прийми. Разом з тим Ю. Івакін слушно зауважив істотні відмінності Шевченкового „подражанія” від вірша Майкова, наголосивши на вельми показовій тезі Ф. Прийми: „увагу Шевченка привернуло не стільки те, що належало у цьому вірші самому Майкову, скільки те, що залишилося в ньому від першоджерела” [8, с. 57].

Варто у зв’язку з цим нагадати, що висока естетична цінність сербської народної поезії зробила її предметом вивчення, перекладу й творчої інтерпретації дослідників і письменників різних країн, у тому числі й представників слов’янського світу (І. В. Гете, Я. Гримм, П. Мериме, А. Міцкевич, О. Востоков, О. Пушкін, М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, А. Метлинский, О. Бодяньський, І. Срезневський, М. Старицький, І. Франко тощо), які намагалися вирішити схожі з сербами культурні завдання. Тож не виключено, що і Шевченку після виходу збірки Караджича вдалося долучитися до цієї праці безпосередньо.

Отож, подвійна природа „Подражанія сербському” змушує нас говорити як про джерело творчого натхнення поета, так і про оригінальний бік його вірша. Порівняння Шевченкового вірша з такими його вірогідними першоджерелами, як народна сербська пісня „Дівчина і кінь молодецький” та поезія А. Майкова „Сербская песня”, передусім показало, що текст українського поета побудований має принципово іншого ліричного суб’єкта – дівчину. У поезії Майкова ліричний сюжет спирається на розповідача. Згадана сербська пісня є так само „рольовою”, як і Шевченкова, але вона належить до найбільшої за обсягом юнацької (або багатирської) частини сербської народної поезії, тому ліричний герой тут – хлопець.

Загальна композиція Шевченкового наслідування також ближче до сербської пісні. Обидва тексти лаконічні: „Подражаніє сербському” налічує 20 рядків, „Дівчина і кінь молодецький” 19 рядків. Переспів А. Майкова в його журнальній версії – 36 рядків. Російський поет по суті ампліфікує всі основні моменти ліричного сюжету сербської пісні, докладніше й з більшою експресією подаючи опис дівочої краси, першу репліку дівчини, яка звертається до коня з похвалою, аби дізнатись, чи одружений його господар; відповідь коня, який заспокоює дівчину, розповідаючи, що його неодружений господар мріє її засватати; і, нарешті, радісну обіцянку дівчини пестити коня, якщо вона стане

дружиною його господаря. Окрім того, з-поміж усіх трьох згаданих творів вірш А. Майкова є найбільш діалогізованим – 75% тексту. У Шевченка діалогічна сцена охоплює 40% тексту, суб'єкт мовлення – дівчина, якій надана можливість реалізовуватись водночас і в нарації, безпосередньо репрезентуючи своє самовідчуття, і в діалозі з іншим учасником ліричної ситуації. При цьому сюжет Шевченкового наслідування, порівняно з двома іншими поезіями, розгортається більш стрімко: тут дівчина відразу побачила сватів і юнака, які пішли до її батька у хату („Наїхали старости / Й молодик за ними” [12]), взяла в „того чорнобривця” втомленого коня й завела з останнім відверту розмову:

– Скажи, коню, до кого це
Ви так нагло гнались?
– До якоїсь чорнобривки
Всю ніч майнували.
– Чи ти ж, коню, будеш пити
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобривка
Сей рік молодиця? [12].

При цьому, на відміну від сербської пісні та вірша А. Майкова, майбутнє Шевченкової героїні залишається невизначеним: діалог, що відбувається між нею та конем від начала прикликаний не стільки прояснити ситуацію зі сватанням, скільки надати їй драматичного напруження.

Оригінальність „Подражанія сербському” репрезентована й на рівні віршопоетики, що найбільшою мірою оприявнюється в порівнянні з поезією Майкова, яка написана чотиристопним хореем з перехресним римуванням. Натомість із поетикою сербської пісні вірш Шевченка об'єднує передусім те, що обидва тексти створено силабічним віршем. Щоправда, „Дівчина і кінь молодецький” написано 10-складовиком, а в „Подражанні сербському” використано майже правильний 14-складовий вірш, з чергуванням 8-складового і 6-складового рядків (загальна схема 4+4+6). Виняток становить тільки перший 7-складовий рядок, що водить ключову тему сватання, через що це відхилення, а також і збій на початку вірша у схемі римування 14-складовика (АбСС замість хАхА) сприймається як художньо-змістова доцільність. Назагал, звернувшись до свого улюбленого розміру, що сягає української народнопісенної традиції, Шевченко зміг передати дух сербської народної пісні засобами питомо української поезії. Вірш „Подражаніє сербському” багатий на звукові співзвуччя, що виникають тут спорадично, увиразнюючи смислове навантаження окремих рядків. Найпомітнішими є рядки, де поряд стоять слова із співзвучним закінченням, підсиленням фонічною або лексичною анафорою, синтаксичним паралелізмом, асонансами, алітерацією, як наприклад:

Кінь утомлений, копита

Розкуті, розбиті
Сіделечко мережане
Зопсуге, невкрите [12].

Див. також рр. 17 – 20 вірша Шевченка.

Лексичний склад вірша Шевченка простий: метафорична образність відсутня, епітети здебільшого нейтральні, прикметним є традиційно українське слововживання („сіделечко”, „чорнобривець”, „чорнобривка”), що також свідчить про свідому орієнтацію поета на фольклорну традицію.

Отож, стоячи на ґрунті українського фольклору, Шевченко актуалізував типовий для сербської народної лірики мотив сватання й розмови дівчини з конем жениха, надавши йому нових оригінальних барв, великою мірою пов’язаних з його особистим самовідчуттям: адже в наслідуванні неодруженого українського поета наявна лише зав’язка конфлікту, тоді як розвиток дії та розв’язка залишаються у сфері мрії його „чорнобривки”, котра не успадкувала від свого сербського прототипу момент фінальної світлої радості.

Список використаної літератури

- 1. Кобзарь** Тараса Шевченка / Коштом Д. Е. Кожанчикова. – СПб., 1867. – С. 641.
- 2. Білецький О. І.** Шевченко і слов’янство / О. І. Білецький // Білецький О. І. Зібрання праць : У 5-ти т. – Т. 2. – К., 1965. – С. 262.
- 3. Недић В.** Један српски мотив у Шевченка / В. Недић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Нови Сад, 1955. – Кн. 3. – С. 216 – 218.
- 4. Српске народне пјесме.** Кн. 1 – 4. – Београд, 1953. – Кн. 1. – С. 217.
- 5. Шевченко Т. Г.** Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. Буквар. Записи народної творчості. – К., 2003. – С. 207 – 208.
- 6. Айзеншток І. Я.** „Подражаніє сербському” Т. Шевченка // Зб. пр. 8-ої наук. шевченк. конф. – К., 1960.
- 7. Гуць М. В.** Тарас Шевченко і сербохорватська лірична пісня // Гуць М. В. Сербохорватська народна пісня на Україні. – К., 1966. – С. 39 □ 49.
- 8. Прийма Ф. Я.** Джерела Шевченкового „Подражанія сербському” // Радянське літературознавство. – 1964. – № 6. □ С. 54 – 59.
- 9. Майков А.** Сербская песня // Русский вестник. – 1860. – № 7. – С. 393 – 394.
- 10. Айзеншток І. Я.** Подражаніє Сербському // Шевченківський словник : у 2-х т. – К., 1978. – Т. 2. – С. 119.
- 11. Івакін Ю. О.** Подражаніє сербському // Коментар до Кобзаря Шевченка : Поезії 1847 – 1861 рр. – К., 1968. – С. 312.
- 12. Шевченко Т. Г.** Повне зібрання творів : у 12 т. / Тарас Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 2. Поезія 1847 – 1861. – С. 336.

Даниленко І. І. Співвідношення „свого” та „чужого” в Шевченковому „Подражанні сербському”

Статтю присвячено вирішенню дискусійного питання щодо походження поезії Шевченка „Подражаніє сербському”. Дослідниця, докладно розглянувши усі існуючі точки зору щодо цього, запропонувала свій підхід для розв’язання цього питання: багаторівневий компаративний аналіз поетики й семантики твору з урахуванням культурно-історичного контексту доби і особистості поета. В результаті було зроблено висновок, що стоячи на ґрунті українського фольклору, Шевченко актуалізував типовий для сербської народної лірики мотив сватання й розмови дівчини з конем жениха, надавши йому нових оригінальних барв, великою мірою пов’язаних з його особистим самовідчуттям.

Ключові слова: вірш, „подражаніє”, наслідування, першоджерело, сербська народна поезія, український фольклор, поетика.

Даниленко И. И. Соотношение „своего” и „чужого” в шевченковском „Подражании сербскому”

Статья посвящена решению дискуссионного вопроса, касающегося истории создания стихотворения Т. Г. Шевченко „Подражание сербскому”. Учитывая все существующие точки зрения, касающиеся этой проблемы, исследовательница предложила свой подход для ее решения: многоуровневый компаративный анализ поэтики и семантики произведения с учетом культурно-исторического контекста эпохи и личности поэта. В результате был сделан вывод, что Шевченко, опираясь на традиции украинского фольклора, актуализировал характерный для сербской народной лирики мотив сватанья и разговора девушки с конем приехавшего к ней жениха, обогатив его новыми оригинальными красками, связанными с его личным самоощущением.

Ключевые слова: стихотворение, подражание, оригинал, сербская народная поэзия, украинский фольклор, поэтика.

Danylenko I. I. The Correlation of „Native” and „Alias” in Shevchenko’s „Imitation of Serbian”

This article targets to solve a controversial question of the origin of Shevchenko’s poem „Imitation of Serbian”. The researcher thoroughly examined and considered all existing opinions on this matter and suggested the approach aimed to address the issue: a detailed comparative analysis of the poetics and semantics of the poem based on cultural and historical context of the period and, finally, poet’s personality. The results of the research showed that, based on Ukrainian folklore, Shevchenko has actualized typical of Serbian folk poetry motif of matchmaking and a girl talking to a groom’s horse, giving it new unusual colours which are being largely related to his personal attitude.

Key words: poem, imitation, origin, Serbian folk poetry, Ukrainian folklore, poetic.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – доктор філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 82.0:801.7.003

Н. Є. Левицька

ПРОЗОВИЙ ДОРОБОК У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЛИПИ

Творчий доробок Ю. Липи, що повертається до українського читача після довгих років забуття, складає окрему, важливу і майже не досліджену сторінку вітчизняної літератури ХХ століття. Особливий інтерес викликає біографія письменника, що її з повним правом можемо віднести до ряду героїчних життєписів, у яких матеріалізується подвижницька ідея нерозривності життєвих і творчих принципів.

Мета цієї статті, сформульована в заголовку, передбачає такі завдання:

- означити головні віхи життєвого шляху Ю. Липи;
- окреслити найхарактерніші риси творчої особистості письменника;
- розкрити нерозділивість естетичної і громадянської позиції Ю. Липи, сенс і значення його творчого феномена як духовного моноліту.

Першу і єдину збірку новел „Нотатник” Юрій Липа надрукував у 1936 – 1937 рр. (в-во „Народний стяг”) у Львові. Книжку перевидано в Україні лише 2000-го року [2], до 100-ліття від дня народження письменника. Як стверджує у передмові Л. Череватенко, „Нотатник” є не лише найвищим новелістичним здобутком автора, а й однією з вершин української літератури ХХ століття” [4, с. 10].

„Публікаторська епоха”, започаткована в добу „перебудови” й потужно стимульована процесами національно-культурного відродження, спричинила до оприлюднення цілих масивів художніх текстів, що перебували під забороною. Як наслідок, історичне річище української літератури суттєво розширилось і поглибилось, а перед вітчизняним літературознавством постала нагальна потреба неупередженої естетичної оцінки опублікованого, далеко не рівнозначного з огляду на художню вартість.